

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Н. Череповська

**ПАТРІОТИЗМ ЦИФРОВОЇ ДОБИ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

ДОВІДНИК

2025 рік

УДК 316.752:172.15+37.091.2
Ч 46

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
протокол № ... від ...

Рецензенти:

Журба К.О., доктор педагогічних наук
Васютинський В.О., доктор психологічних наук.

Череповська Н. Патріотизм цифрової доби в умовах війни : довідник /
Н. Череповська ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут
соціальної та політичної психології. – ...

Ч 46

ISBN ...

Актуальність довідника зумовлена викликами цифрової доби та російсько-українською війною. Зазначено провідні функції патріотизму в цих умовах, запропоновано різногалузеві інтерпретації цього багатоаспектного феномену та його різні прояви. Визначено новий прояв патріотизму в інформаційному, цифровому просторі та окреслено його ресурси.

Рекомендовано освітянам, медіапсихологам, особам, які залучені до національно-патріотичного виховання молоді.

ISBN ...

УДК 316.752:172.15+37.091.2

ЗМІСТ

Передмова

I. Патріотизм як багатоаспектний феномен

- 1.1. Патріотизм: класичні визначення.
- 1.2. Патріотизм у контексті філософії та гуманітарних наук.
- 1.3. Різні прояви патріотизму.
- 1.4. Феномени, споріднені з феноменом патріотизму

II. Патріотизм як відповідь на виклики цифрової доби і великої війни

- 2.1. Техногенне підґрунтя патріотичних практик та їх особливості.
- 2.2. Медіапсихологія і медіаосвіта цифрової доби.
- 2.3. Терміни, актуальні в контексті цифрової доби та війни.

Післямова

Абетковий покажчик термінів

Джерела

Додатки

Державні нормативно-правові та інші документи про національно-патріотичне виховання в Україні.

Відомі українці і патріотизм.

Календар Українця.

Цитати, афоризми про батьківщину, Україну.

Передмова

В умовах становлення і розвитку України як цивілізованої європейської держави, яка перебуває у стані боротьби за свою незалежність та виборює право на територіальну цілісність, політичну суб'єктність в умовах повномасштабної російсько-української війни, доволі актуальним є поняття патріотизму, яке часто-густо розуміється по-різному. Як то кажуть: «скільки людей, стільки й думок».

За класичним визначенням, патріотизм найбільш яскраво, по справжньому проявляється, так би мовити, на практиці, у періоди загрози для батьківщини. Так, політична нестабільність в країні 2004 року сприяла патріотичному сплеску громадян, який вилився у Помаранчеву революцію. У свою чергу, несподіване політичне рішення влади щодо змінення курсу України на євроінтеграцію у 2014 р., знову призвело до активізації українців та виникнення нового, більш масового і потужного Майдану та Революції гідності. Подальша анексія Криму, окупація частин східних областей країни з боку РФ, загроза територіальної цілісності країни, стимулювало мілітарний добровольчий та цивільний волонтерський рух серед свідомих громадян-патріотів. Повномасштабне вторгнення ворога в Україну в 2022 році викликало спалах виразних патріотичних настроїв і неабиякої дієвої активності українського суспільства по всій країні. Тому патріотично налаштовані громадяни країни, обрали для себе різні функції допомоги своїй державі у важку годину. Одні відразу, прямо з лав ТрО, попрямували на фронт, інші, не менш завзяті, почали професійно волонтерити як для військових, так і допомагати цивільним. Інші співгромадяни, так само активно, почали «донатити» для перших і других. Крім того, естафету допомоги військовим, співгромадянам і тваринам із зони бойових дій, активно підхопила молодь та навіть діти. Усіх цих людей різного віку і статі, різних професій, різного соціального статусу і так само різного статку, сміливих і не дуже, емоційних і стриманих, щедрих і поміркованих – усіх їх об'єднало і мотивувало на громадянську активність одне – це патріотизм як любов до України.

Водночас, розуміння широким загалом феномену патріотизму становить деяку проблему, яка полягає у неоднозначності інтерпретації смислового наповнення самого терміну «патріотизм». І саме це, у свою чергу, може становити потенційну небезпеку, як на рівні підмін цінностей, так і на рівні світоглядного орієнтиру. Наприклад, поширеною є думка, що патріотизм позитивно впливає на інтеграцію українського суспільства, й водночас існує протилежне уявлення: нібито патріотизм, навпаки, роз'єднує суспільство, впливаючи на генерацію культурних конфліктів... А ось зовсім інший приклад патріотизму українців. Усім відомо, що відновлення України як держави триває трохи більше 30 років, а до 1991 року Україна досить тривалий час (майже чотириста років) була частиною духовно і ментально ворожої

російської імперії. Крім того, її західні частини входили до складу австро-угорської імперії та польської держави. Саме тому, може виглядати дивом те, що переважна більшість українців досі змогли зберегти свою самобутність, мову, культуру, звичаї та традиції. І саме тому, патріотизм нині розглядається як одне з джерел відродження України, зокрема: консолідації нації, поствоєнного відновлення країни, як ресурс остаточного утвердження демократії і правомірного долучення України до європейської спільноти та усього цивілізованого світу.

Актуальність патріотизму українців, особливо його активізація в умовах повномасштабної російсько-української війни, є природною і незаперечною. Разом з тим, патріотизм як багатозначне явище, іноді викликає уточнюючі питання, навіть звинувачення у «пропаганді». Тому *метою* довідника стало з'ясування різних аспектів феномену патріотизму, окреслення його різних проявів, а також систематизація та співставлення з іншими явищами, спорідненими з поняттям «патріотизм».

Новизна довідника полягає у висвітленні феномену патріотизму, його функцій та проявів в умовах повномасштабної війни та цифровізації українського суспільства. Так, нові прояви патріотизму в Україні нині проявляються у різних сферах життя, від волонтерства та підтримки Збройних Сил до збереження української мови та культури, активної участі у громадському житті. Українці також демонструють високий рівень національної свідомості, добровільний вступ до лав ЗСУ та готовність до самопожертви в умовах війни. Якщо військова агресія передбачає захист країни за допомогою традиційної зброї, то війна в інформаційному та кібер просторі передбачає патріотичну активність людини іншого штибу. Передусім це протидія російській пропаганді та дезінформації, як висвітлення правди про війну, викриття фейків та підтримка інформаційної безпеки. Йдеться про «інформаційний патріотизм» та «цифровий патріотизм» – поняття які ще є науково не усталеними і мало дослідженими. Також, новизною довідника є окреслення провідних функцій і проявів патріотизму як в умовах російсько-української війни, так і за умов цифрової доби.

Для сучасної України тема патріотизму, зважаючи на її драматичну історію, яку «не можна читати без брому», а тим більше на воєнне сьогодення, яке логічно продовжує боротьбу за незалежність протягом, майже чотирьохсот років, є не тільки затребуваною, а й об'єктивно закономірною та значущою для українців. Це й спонукало нас до створення довідника, присвяченого саме темі патріотизму, який би допоміг спеціалістам, які займаються патріотичним вихованням молоді та широкому колу читачів, розібратися з непростим, а іноді навіть й суперечливим, і разом з тим актуальним терміном – «патріотизм».

Патріотизм має глибоке коріння в європейській культурі. Починаючи з античних часів, це поняття значно розширилося, стало більш деталізованим і більш диференційованим. Феномен патріотизму, який передусім відображує любов до батьківщини, з розвитком людської цивілізації також «еволюціонував»: від любові до міста-поліса аж до глобальної любові щодо усієї планети Земля.

Проблему різного тлумачення феномену патріотизму, який є предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, можна пояснити за допомогою його дефініції саме у контексті різних галузевих знань. Водночас, варто зауважити, що у будь-якій галузі, «любов до батьківщини» – є обов'язковою передумовою подальшого визначення й уточнення різновиду висвітлення патріотизму.

Так, філософія – «цариця наук», розуміє патріотизм не тільки як любов до батьківщини, а й як суспільний і моральний принцип (закон) та зв'язок з історією та культурою. Філософія аналізує його як складний комплекс емоцій, дій та важливу складову суспільного світогляду, розглядає патріотизм в онтологічному, гносеологічному, аксеологічному і праксеологічному аспектах.

Натомість, психологія фокусує дослідження патріотизму передусім на вивченні емоційних, когнітивних та поведінкових аспектів цього явища, аналізуючи його у контексті громадянського почуття та морально-духовних цінностей людини. Так, *психологія особистості* досліджує прояв патріотизму в індивідуальних рисах людського характеру, мотивації, ціннісних орієнтаціях; *соціальна психологія* вивчає формування патріотизму під впливом соціального оточення, групової ідентичності, норм і цінностей суспільства; *психологія національної ідентичності* розглядає патріотизм як складову національної самосвідомості, процес ідентифікації себе з певною нацією, її культурою та історією; *військова психологія*, яка в умовах війни є особливо актуальною, досліджує вплив патріотизму на бойовий дух, психологічну стійкість військовослужбовців, їх мотивацію щодо захисту батьківщини; *політична психологія* аналізує патріотизм як елемент політичної поведінки, включаючи ставлення до держави, участь у громадянських акціях, підтримку армії тощо; нова наука *медіапсихологія* досліджує патріотизм передусім як особливості прояву патріотичної активності людини у медіа-інформаційному та кіберпросторі, зокрема звертає увагу на форми прояву оптимальної інформаційної, цифрової патріотичної поведінки користувачів, яка може бути як оптимальною, так і деструктивною (не етичною, антигуманною).

Крім того, актуалізація патріотизму в інформаційній та цифровій реальності нової цивілізаційної доби спричинила виникнення такої нової педагогічної галузі, як *медіаосвіта*. Її провідною метою є розвиток у молоді критичного мислення, медіа-інформаційної та цифрової грамотності, спрямованої передусім на протидію шкідливим інформаційним, ідеологічним, пропагандивним, деструктивним психологічним впливам.

У свою чергу, вітчизняна педагогіка спрямована не тільки на всебічний розвиток і виховання особистості, а й на розвиток і виховання патріотизму як національної свідомості молоді, її духовних цінностей та соціальної активності на практиці.

Отже, навіть з цього неповного переліку наукових напрямів, які вивчають, досліджують патріотизм видно, що різноманітні гуманітарні напрями розглядають цей феномен у певному контексті та з різних кутів зору, які, у свою чергу, відповідають загальній меті кожної галузі. Тому, виглядає закономірним, що кожна гуманітарна наука, окрім обов'язкової «фундаментальної» любові до батьківщини, розставляє різні акценти щодо

інтерпретації патріотизму і відповідно розробляє специфічні спрямування щодо його оптимізації. Крім того, багатоаспектність феномену патріотизму передбачає висвітлення його різновидів і форм прояву. Таким чином, коротко зазначене розмаїття багатьох аспектів феномену патріотизму з одного боку, вказує на нібито «суперечності», «нестиковки» у його визначеннях, а з іншого – акцентує на нагальній потребі впорядкувати різні підходи до розуміння патріотизму, як складного феномену любові до батьківщини. Саме це й спонукало нас до створення довідника, присвяченого темі патріотизму, який би допоміг широкому колу читачів розібратися із суттю неоднозначного терміну «патріотизм». Крім того, одним із завдань довідника стала актуалізація таких нових понять патріотизму цифрової доби як «інформаційний» і «цифровий» патріотизм, а також визначення особливостей їх прояву в інформаційному та цифровому техногенному середовищі.

Представлений довідник є логічним продовженням таких наших наукових праць, як «Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді» (2017), «Патріотизм молоді цифрової доби: інноваційні засоби розвитку» (2023) та низки публікацій у наукових фахових виданнях.

Цінність довідника, відмінного від навчально-методичної продукції, полягає саме у його форматі як систематизованого ресурсу для отримання швидкого доступу щодо потрібної інформації у галузі патріотичної тематики. Він може стати у нагоді, як для практичної діяльності педагога, так і підручним засобом дослідника патріотизму. За своєю структурою довідник складається з: вступу; змісту; двох основних розділів; списку джерел; абеткового покажчика термінів; додатків, які містять таку інформацію як: державні нормативно-правові документи про національно-патріотичне виховання в Україні; персоналії, дотичні до патріотизму; календар українця; цитати, афоризми про батьківщину, Україну.

Структурування довідника має декі особливості. За формою: кожному розділу та підрозділу передує короткий вступ і завершення у формі висновку або коментаря, які виділені курсивом. За змістом: висвітлення різних аспектів феномену патріотизму у довіднику подано не в алфавітному порядку, а за принципом від більш загального до більш значущого саме у даному контексті виду патріотизму. Проте, абетковий покажчик тем і персоналії легко зорієнтує читача у потрібному йому напрямі, полегшить пошук необхідної інформації. Також, зважаючи на формальне обмеження обсягу довідника, у розділі «Відомі українці про патріотизм» (Додаток 2), на жаль, ми не змогли зазначити багатьох українських дослідників, дотичних до теми патріотизму, а тільки тих, хто, на нашу суб'єктивну думку, є найбільш відповідним для даного контексту.

Висновок. У форматі довідника термін «патріотизм» представлено не тільки як багатоаспектний феномен, а й у різних його видах та формах прояву. Тому, патріотизм, а точніше його суть – любов до батьківщини, у зазначених гуманітарних галузях розглядається дещо з різних кутів зору. Відповідно, кожна гуманітарна галузь вбачає у феномені патріотизму свій предмет вивчення і дослідження любові до батьківщини. Загальною метою довідника є спрямованість читача на поглиблене розуміння феномену патріотизму, а

відповідно і найбільш оптимальне його застосування у сучасному патріотичному вихованні молоді. На нашу думку, усе вище зазначене, допоможе розв'язати суперечливість сприйняття універсального поняття «патріотизм». Сподіваємося, що запропонований довідник, присвячений темі патріотизму, допоможе читачеві розібратися в тонкощах і нюансах цього прекрасного феномену, який робить людину кращою. З повагою автор.

Патріотизм як феномен

Глобалізаційні процеси сучасної цивілізації, зокрема інтеграція економік різних країн, цифрові комунікації, масові міграції населення в усьому світі – усе це сприяє розмиванню не тільки національних кордонів і менталітету, а й відповідної деформації національних спільнот. Саме тому питання патріотизму нині є актуальними для багатьох країн світу. Для України, яка виборює свою незалежність в умовах війни, як ніколи раніше, важливою стає згуртованість українського суспільства, відновлення національної ідентичності та протидія зовнішній агресії. Оптимально сприяти цим процесам може активізація патріотизму. Патріотизм є багатоаспектним феноменом і тому має різні інтерпретації та визначення. Кожен аспект цього складного явища презентує якийсь його певний вимір. Різноманітність ознак і проявів патріотизму у різних сферах буття людини часто робить його складним, а іноді, навіть суперечливим для однозначного сприйняття. Тому, патріотизм стає предметом дослідження багатьох гуманітарних наук. Його вивчають такі галузі, як історія, філософія, соціологія, психологія, педагогіка та багато інших і відповідно розглядають з різних точок зору. Наприклад, філософія та історія досліджують історико-філософські аспекти становлення як самого феномену патріотизму, так і трансформації поняття «патріотизм» та його смислове наповнення у різні часи, а також постійні уточнення суті патріотизму в умовах динамічного розвитку суспільства. Психологія навпаки, спрямована на вивчення особливостей розвитку і прояву емоційних, когнітивних, мотиваційних, дієвих процесів патріотизму особистості. У свою чергу, педагогіка зорієнтована на виховання патріотичних якостей учнів, зокрема формування їх патріотичного світогляду та оптимальної активної дієвості для блага батьківщини. Тобто, кожна галузь, досліджуючи патріотизм, акцентує на певному його аспекті, важливому саме для неї. У свою чергу, кожна країна «бачить» патріотизм по своєму. Усе це призводить до неоднозначного розуміння патріотизму та його визначення. Разом з тим, не зважаючи на полісемію поняття "патріотизм", що іноді свідчить про різні тлумачення та підходи до його розуміння, саме любов до батьківщини (держави, країни), свого народу (нації) – є пріоритетною, системо утворюючою складовою феномену патріотизму.

Класичні і сучасні визначення патріотизму

Патріотизм – від грецької вітчизна (*грец. πατρίς*) – термін, який позначає поняття любові до міста-держави як вітчизни, а також почуття приналежності до спільноти співвітчизників, земляків (*грец. πατριώτης*); має глибоке коріння в європейській культурі, починаючи з античних часів. У стародавніх грецьких та римських містах-державах, патріотизм як феномен, був важливою ознакою громадянина тих часів. Любов до своєї держави, її культури, традицій та готовність захищати її від чужинців були важливою складовою тодішнього суспільного життя.

Нині в сучасній Україні найбільш поширеними визначеннями патріотизму у спеціалізованій літературі та офіційних джерелах є нижче наведені.

Патріотизм – це любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; це соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вище названі почуття та емоційні стани. (Скуратівський, 2002).

Патріотизм – громадянське почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах вітчизни та постати на її захист у разі необхідності. Патріотизм передбачає також любов до духовних, культурних і матеріальних цінностей своєї батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного надбання та захист інтересів своєї громади, народу в цілому. (Вавринчук, Яруш, 2008).

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання. (Гончаренко, 1997).

Патріотизм – це любов та відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, готовність іти на жертви в ім'я інтересів свого народу. Патріотизм виявляється в почутті гордості за матеріальні і духовні

надбання свого народу, прагненні зберегти самобутність своєї культури, мови, традицій предків. (Тофтул, 2014).

Патріотизм – моральний принцип, суть якого проявляється у любові до батьківщини, готовності поступитися своїми приватними інтересами на користь її інтересів. Патріотизм – це відданість своїй батьківщині, своїй нації. Під патріотизмом розуміють гордість власною батьківщиною, незалежно від її рівня розвитку, міжнародного статусу. Патріот пишається досягненнями своєї батьківщини та досягненнями співвітчизників у будь-яких життєвих ситуаціях. Патріотизм означає гордість культурою, мовою батьківщини, бажання зберегти її особливості. Передбачає обов'язкову ідентифікацію з нацією, бажання захищати та відстоювати її інтереси, досить часто навіть всупереч раціональним міркуванням. (Явір, 2011).

Патріотизм – це моральний і політичний принцип, соціальне почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність заради неї жертвувати власними інтересами. Значущість патріотизму зумовлена його здатністю мобілізувати суспільство, залучати матеріальні та людські ресурси для досягнення певної мети, зокрема, в умовах внутрішньої або зовнішньої загрози. (Єнін, 2024).

Патріотизм – моральний та політичний принцип, соціальне почуття виявом якого є любов до батьківщини й готовність підкорити їй свої особисті інтереси її інтересам. (Євтух, 2012).

Висновок: найбільш поширені визначення патріотизму акцентують передусім на афективній складовій патріотизму як любові людини до своєї батьківщини, а також наголошують на соціальній ролі як дотримання моральних, морально-політичних принципів у процесі практичної діяльності заради благополуччя вітчизни, готовності до її захисту за потребою. У контексті сучасних подій в Україні, зокрема в умовах повномасштабної війни, патріотизм додатково проявляється у стійкості, мужності та незламності духу українського народу, у збройній боротьбі за територіальну цілісність країни, за свою незалежність і свободу від ворожих імперських впливів. Тому нині, патріотизм для українців становить не тільки любов до своєї країни, гордість за її минуле та сьогодення, бажання її розвитку та готовність до її захисту, а й конкретні дії щодо захисту, волонтерства, національної єдності.

Патріотизм у контексті філософії та гуманітарних наук

Філософський аспект патріотизму

Філософія відіграє важливу роль в житті суспільства і людини, виконуючи світоглядну, пізнавальну, логічну, соціально-адаптивну та виховну функції, озброюючи людей знаннями та інструментами для розуміння світу і

свого місця в ньому. Однією з провідних функцій філософії, окрім методологічної та культурологічної, є світоглядна. Її суть полягає в тому, що вона служить теоретичним підґрунтям світогляду, як системи знань людей про світ, людство, суспільство в цілому, й зокрема допомагає людині зрозуміти і визначитися у навколишньому світі, знайти своє місце в ньому і визначити власне ставлення до нього і до вітчизни у тому числі.

Філософський аспект патріотизму. Філософи визначають патріотизму як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями розвитку відокремлених етносів. Відповідно до структури філософського знання, категорія патріотизму розглядається в онтологічному, гносеологічному, аксеологічному, праксеологічному аспектах. (Патріотизм...).

Патріотизм: онтологічний аспект феномену. Пов'язаний з усвідомленням його буття, тенденцій функціонування та розвитку. Разом з тим, цей аспект стосується і людини з її соціальними якостями, оскільки вона, як суб'єкт соціального життя, включена в систему соціальних відносин. Це становить об'єктивну підставу для виникнення різноманітних точок зору щодо питання сутності патріотизму. Філософи правомірно стверджують, що сама сутність патріотизму постійно еволюціонує і наповнюється новим, різним змістом.

Патріотизм: гносеологічний аспект поняття «патріотизм» пов'язаний із відображенням реальної дійсності на двох рівнях: емоційному та раціональному; а також відображує структуру патріотизму з точки зору відтворення суспільного буття. Гносеологія акцентує на первинності психології патріотизму як почуттів до батьківщини ще у давні часи, що значно передреє виникненню його ідеології, яка з'явилася лише в буржуазну епоху. У свою чергу, ідеологія патріотизму, її формування є основним елементом соціальної психології.

Патріотизм: аксіологічний і праксеологічний аспекти феномену відображають зв'язок свідомості з практичною діяльністю людини. Ці аспекти є прикладами яскравих зразків активної ролі свідомості стосовно буття, оскільки стимулюють вчинки людини у повсякденній діяльності, зокрема щодо захисту вітчизни. Дієвий бік патріотизму, як результат «роботи» емоційного й раціонального рівнів, є вирішальним, оскільки матеріалізує ідеї. Усі вище згадані філософські аспекти вивчення патріотизму – онтологічний, гносеологічний, праксеологічний і аксіологічний є тісно пов'язаними між собою й утворюють цілісну структуру феномену патріотизму. (Волошина, 2010; Івченко, 2016; Дзьобань, Александрова, 2018).

Соціальна філософія досліджуючи патріотизм, передусім розглядає його як особливу форму *суспільної свідомості*, що виражає почуття любові до Батьківщини, відданість народу та гордість за національні досягнення, а також як ціннісну орієнтацію людини та суспільства, що формують відповідальне ставлення до Батьківщини. Сучасні українські дослідники звертають увагу на патріотизм, як вимір сучасного українського суспільства перехідної доби, який є привабливим і стійким, через те, що його підтримка йде «знизу» від народних мас, а не «згори» від влади, якому є властиві висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї, віротерпимість, соборність, колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи (Волошина, 2010).

Політична філософія акцентує на патріотизмі, як основі *громадянськості*, яка формує почуття приналежності до держави та готовність діяти в її інтересах. Також, досліджує роль патріотизму у формуванні національної єдності, зміцненні держави та захисті національних інтересів.

Етика як важлива складова філософії, розглядає патріотизм, як моральну категорію, яка включає не тільки любов до Батьківщини, а й *моральний обов'язок* щодо готовності та самопожертви заради неї, відданість своєму народу. Предметом дослідження етики також є *моральна відповідальність* патріота за розвиток своєї країни та захист її інтересів.

Філософія історії розглядає патріотизм як один з феноменів духовного життя українського суспільства у контексті *розвитку специфічних рис менталітету українців*, зокрема відродження таких позитивних рис української ментальності, як гордість, співчуття, відкритість, мужність щодо своєї батьківщини. (Артюшенко, 2015).

Філософія культури аналізує патріотизм як складову *національної ідентичності*, що пов'язана з мовою, історією, традиціями та культурою народу, досліджує *ставлення до національної культури*, що є невід'ємною частиною патріотичного почуття.

Висновок. Патріотизм у філософському контексті може досліджуватися не тільки в онтологічному, гносеологічному, аксіологічному, праксеологічному аспектах, а також висвітлюватися у вимірі різних філософських галузей, напрямків, наприклад, таких як націоналізм, космополітизм, лібералізм, або розглядатися в інших аспектах: етичному, політичному, культурологічному, психологічному та ін. Відповідно існують й різні точки зору щодо його ролі та значення в суспільстві. В Україні останнім часом простежується активна тенденція осмислення / переосмислення, вивчення патріотизму, виявлення його нових форм прояву в різних дослідницьких сферах, про що буде зазначено нижче.

Історичний аспект патріотизму

Історичний аспект патріотизму передбачає часовий екскурс в минуле Європи й України зокрема, з метою визначення тягlosti цього феномену у часі та безперервності його розвитку. Етимологія слова «патріотизм» пов'язана з поняттям батьківщини та відданості їй. Слово підкреслює зв'язок людини зі своєю країною, культурою та народом, а також готовність захищати та підтримувати свою батьківщину. На думку вчених, поняття патріотизму має давнє коріння: воно виникло ще в античні часи, коли люди почали формувати свої перші міста-держави. Разом з тим, ми припускаємо, що почуття прив'язаності людини до місця проживання на певній території, відданість своїй спільноті та культурним звичаям і релігійним традиціям, готовність захищати «своє» – існувало здавен і задовго до античних полісів. Наприклад, у землеробських культурах, які існували тисячоліттями і були локалізовані на певних територіях, й сучасної України у тому числі. Тому, на нашу думку, природний, «територіальний» патріотизм, як передумова полісному, має місце на визнання. (Череповська, 2017). Більш того, деякі вчені вважають витoki патріотизму природними – такими, що виникли у процесі еволюції і коеволюції. Тому біологічно обумовлений «протопатріотизм» можна припускати вже на рівні ссавців соціального типу, а також первісної людини, коли батьки дбають за життя свого потомства, за збереження контролю над ареалом проживання і полювання, зокрема впорядковують комунікацію у процесі єднання зі своєю спільнотою. (Иценко, 2021). Однак, у нашому контексті, перевагу визначення патріотизму надамо інформації, яка була історично зафіксованою, оприлюдненою.

Патріотизм в **античні часи** проявлявся відданістю містам-державам у Греції та Риму – спочатку республіці, пізніше імперії. У ті часи патріотизм асоціювався з цими державними утвореннями і полягав у служінні їм. В античні часи патріотизм вважався чеснотою та громадянською відповідальністю перед суспільством і своєю державою, про що й писали Платон, Аристотель, Цицерон.

За часи **середньовіччя** патріотизм поступився місцем релігійним обов'язкам християнської віри, коли люди сприймали себе вже не громадянами певних держав, а переважно частиною єдиної християнської спільноти, з якою себе ототожнювали. Також, елементом середньовічного «патріотизму» умовно можна вважати службу сюзерену, васальну відданість феодалу.

Доба **Відродження** повертає патріотизм у європейську культуру у контексті відновлення інтересу саме до античної спадщини, акцентуючи на важливості сильної держави та громадянської відданості їй. Про це писав Н. Макіавеллі.

У період **Просвітництва** та **Французької революції** актуалізувалися ідеї свободи, рівності, національної держави та народного суверенітету, які

сприяли появі патріотизму, пов'язаного з правами громадянина. Завдяки прогресивним мислителям того часу, з'явилося і сформувалося сучасне розуміння патріотизму. Так, виникла думка про те, що справжній патріотизм виникає в суспільстві, де влада базується на волі народу. І саме на засадах спільних цінностей та відповідальності, патріотизм здатен формувати моральну основу для об'єднання людей. Ця ідея стала підґрунтям громадянського патріотизму Ж.-Ж. Руссо. У свою чергу, І. Кант розглядав патріотизм як важливу моральну якість, яка виходить за межі сліпої любові до батьківщини і реалізується через призму етичних обов'язків громадянина. Він наголошував на важливості патріотизму саме як морального обов'язку перед державою. Т. Джефферсон вважав патріотизм важливим для збереження свобод і незалежності. Його розуміння патріотизму було тісно пов'язано з ідеями свободи, демократії та захисту від тиранії. Він підкреслював роль патріотизму в громадській активності та необхідності бути пильними до збереження демократичних принципів і свобод. У свою чергу, Й. Г. Гердер та Ф. Шиллер вважали, що патріотизм базується на культурній і мовній ідентичності.

XIX століття ознаменувалося піднесенням національної самосвідомості в Європі, а революційні рухи сформували ідею боротьби за незалежність як прояв патріотизму. Так, італійський філософ і політичний діяч Д. Мадзіні визначав патріотизм як любов до батьківщини, що базується на ідеях національного обов'язку та прагненні до незалежності, як основу для здобуття свободи та єдності нації. Він вплинув на формування сучасного націоналізму, наголошуючи на обов'язку громадян перед батьківщиною й важливості саме національного відродження. У свою чергу, Т. Шевченко та Ю. Федькович вважали, що патріотизм передусім є любов'ю до рідної землі, мови та боротьбою проти імперського гноблення.

XX століття презентувало нові ідеї розуміння патріотизму. Так, Е. Фромм розглядав патріотизм переважно у негативному ключі, як «втечу від свободи» та особистої відповідальності, розуміючи його як атрибут влади / держави. Інший мислитель Б. Андерсон розглядав патріотизм через призму націоналізму. Описуючи націю як «уявлену спільноту», він вважав, що патріотизм виникає разом із відчуттям належності до нації як спільноти, яку підтримують символи, традиції та історія. У свою чергу, М. Нуссбаум розробила концепцію «глобального патріотизму». На її думку, патріотизм, який вона розуміє у космополітичному контексті, не має обмежуватися відданістю тільки своїй країні. Водночас, філософія виступає за баланс між любов'ю до батьківщини та відповідальністю за весь світ. М. Нуссбаум як професор права та етики, запропонувала етичний патріотизм, що поєднує любов до країни з універсальними цінностями, такими як права людини, соціальна справедливість і рівність.

Отже, патріотизм, будучи універсальним, багатоаспектним, поліфункціональним феноменом, проявляється у контексті історії та традиціях різних країн і суспільствах по-різному, а саме:

Американський патріотизм передусім базується на ідеях свободи, демократії та поваги до Конституції, а також усіх законів і порядків. Часто виражається через символи, як-от прапор або День незалежності. Акцент робиться на громадянській активності та праві на критику держави в межах демократичного суспільства.

Британський патріотизм часто пов'язаний з історичною величчю, культурними символами та монархією, а також з відданістю країні та її цінностям, як-от законність і конституційність. Він різнобічно виявляється як у гордості за національні досягнення, так і в підтримці британських спортивних команд. Британський патріотизм також актуалізується у збереженні культурної спадщини, зокрема Букінгемського палацу, Біг-Бену, Стоунхенджу та Трафальгарської площі. Відданість монархії для багатьох громадян є важливим елементом британського патріотизму, оскільки королівська родина є символом національної спадковості та стабільності. Патріотизм у Британії також виражається в любові до своєї країни та її цінностей, таких як демократія, верховенство права та конституціоналізм. Як і будь-який патріотизм, британський також сприяє згуртованості суспільства, особливо в часи викликів або національних свят.

Ізраїльський патріотизм – це насамперед відданість захисту держави, а також важливий елемент національної ідентичності в умовах постійної зовнішньої загрози. Ізраїльський патріотизм зумовлений історичним досвідом народу, важливістю підтримки національної безпеки та колективної відповідальності. Патріотизм в Ізраїлі включає службу в армії та підтримку обороноздатності країни. Суспільна згуртованість тут дуже сильна, особливо у питаннях, що стосуються безпеки.

Канадський патріотизм акцентує увагу на різноманітності, відкритості та мирному співіснуванню різних культур в країні. Патріотизм тут часто поєднується з ідеями толерантності, соціальної справедливості та поваги до природи. У Канаді патріотизм зазвичай проявляється через підтримку прав людини, захист навколишнього середовища та гордість за миротворчі зусилля своєї країни.

Китайський патріотизм презентується передусім через ідеї колективізму та соціальної гармонії. Дуже важливим елементом китайського патріотизму є повага до держави та її лідерів.

Німецький патріотизм сприймається помірковано та асоціюється з конституційним патріотизмом, який базується на повазі до демократичних

інституцій, прав людини та верховенства права. Німецький патріотизм мотивує гордість за досягнення держави та її роль у міжнародній політиці, зокрема в питаннях миру та прав людини. Часто німецький патріотизм пов'язаний з екологічною відповідальністю та соціальною солідарністю.

Польський патріотизм зосереджується на гордості через боротьбу за свободу та незалежність, а також на глибокій повазі до католицької віри. Польща пройшла через століття поділів і окупацій, тому патріотизм тут тісно пов'язаний із захистом національних і культурних цінностей. Патріотизм у Польщі часто виражається через пам'ятні дати, шанування героїв національної історії та підтримку традицій.

Український патріотизм асоціюється з національною самосвідомістю, культурною спадщиною та історичною боротьбою за незалежність. Патріотизм для українців – це любов до рідної землі, української мови, історії, культури та традицій, а також підтримка національної єдності, особливо в умовах зовнішньої агресії. Через боротьбу за незалежність протягом багатовікової історії, український патріотизм акцентує на такому важливому елементі, як захист країни та її національних інтересів. Нині, патріотизм в Україні став не тільки ключовою ідеєю боротьби за свободу та незалежність у війні проти російської агресії, а й її втіленням. У практичному сенсі патріотизм українців також проявляється у різноплановій підтримці Збройних сил України, волонтерському русі, збереженні та популяризації української культури та мови.

Французький патріотизм тісно пов'язаний з ідеями свободи, рівності й братерства, що є основними принципами Французької революції. Патріотизм у Франції часто сприймається як обов'язок підтримувати ці принципи й захищати права та свободи громадян. Французи дуже цінують свою культуру, мову та інтелектуальну спадщину, вважаючи захист культурної самобутності важливим елементом патріотизму.

Японський патріотизм поєднує повагу до традицій, цінностей гармонії та колективної відповідальності перед суспільством, а також шанування імператора як символу єдності нації. Патріотизм у Японії не завжди є показовим, разом з тим, японці демонструють свою відданість країні через щоденну працю, дотримання порядку і взаємоповагу в суспільстві. У свою чергу, система морального та патріотичного виховання є тісно пов'язаною із державною системою освіти. (Бевз, 2024).

Соціокультурний аспект патріотизму

Соціокультурний феномен як такий, виникає внаслідок взаємодії соціальних і культурних факторів й впливає на суспільство та його розвиток. Він об'єднує в собі дві складові: соціальну та культурну. Соціальна складова

стосується взаємодії людей, соціальних груп, інститутів, та процесів, що відбуваються в суспільстві. Культурна складова охоплює систему цінностей, вірувань, знань, традицій, мистецтва, мови, та інших елементів, що формують культуру певної спільноти. Останнім часом спостерігається актуалізація різноаспектних підходів стосовно досліджень патріотизму, зокрема й соціокультурного. Це не тільки збагачує розуміння цього суспільно значущого феномену, а й утворює перспективне підґрунтя його вивчення.

Соціокультурний аспект патріотизму є одним із проявів суб'єкт-об'єктних відносин у форматі «людина-батьківщина» і водночас розглядається як складна система цінностей, переконань та почуттів, що пов'язують людину з її батьківщиною, нацією, культурою та історією та готовністю діяти заради її блага. Патріотизм у соціокультурному контексті презентує наступні аспекти: *суспільні почуття* як глибокий зв'язок людини з її спільнотою та батьківщиною; *моральні принципи* як цінності та норми поведінки, а також переконання, які виявляють ставлення до своєї країни, її історії, культури, до свого народу; *культурні цінності* як любов до духовних, культурних, матеріальних цінностей своєї батьківщини, що сприяє формуванню спільної ідентичності, культурної, історичної пам'яті та впливає на всі сфери життя суспільства. Крім того, феномен патріотизму має сенс розглядати у соціокультурному вимірі саме тому, що він залежить від багатьох соціальних, культурних умов, які вирують і діють у суспільстві. Зважаючи на те, що патріотизм є не тільки особистісним, індивідуально-психологічним явищем, але й стосується взаємодії людей, певних соціальних груп і процесів, які відбуваються в соціумі – він переважно спрямований на оптимізацію і подальший розвиток суспільства. Відповідно, пріоритети соціокультурного аспекту патріотизму окреслюються передусім у соціальному контексті, тому що певною мірою впливають на суспільне життя. Також, патріотизм розглядається з позиції культури, науки, бо дослідження його джерел і проявів мають витоки з різних культурологічних систем. Так, наприклад, культурна складова патріотизму охоплює систему цінностей, вірувань, знань, традицій, мистецтва, мови та інших елементів, що передусім формують культуру певної спільноти й окремої особистості зокрема. У свою чергу, з огляду на те, що патріотизм не є вродженою якістю, він має етапи індивідуального розвитку та становлення виключно в соціумі, і на культурному підґрунті країни у тому числі. Також, система цінностей, переконань та поведінки людини впливає на формування її ідентичності, моральних засад та соціальної взаємодії. Дослідження патріотизму у соціокультурному плані, охоплюють широкий спектр питань, таких як: роль патріотизму у національній ідентичності та культурному розвитку; зв'язок між патріотизмом та громадянською свідомістю; вплив патріотизму на суспільні процеси; прояви патріотизму у різних сферах життя, зокрема політиці, культурі, освіті; формування патріотичних почуттів та їхній вплив на поведінку людей; роль патріотизму у формуванні особистості. Отже, соціокультурний підхід, дає можливість оперувати певною моделлю суспільства, яке розуміється як соціокультурна

система, яка виникає і змінюється в результаті дій і взаємодій людей. У свою чергу, характер суспільства визначається типом сумісності особистісних характеристик членів суспільства з типом самого суспільства (Сухомлинська 2010). У межах такого підходу формується розуміння патріотизму як складного, багатоаспектного явища, що пронизує всі основні сторони сучасного життя й діяльності як суспільства, так і окремої особистості (Дзьобань, Александрова 2018). Крім того, аналіз соціокультурних досліджень патріотизму в різних країнах світу надає можливість порівнювати його з особливостями українського патріотичного досвіду. (Бевз, 2024).

Висновок. Соціокультурний підхід у дослідженні патріотизму стосується взаємодії людей, соціальних груп та процесів, що відбуваються в суспільстві, а також охоплює культурну систему цінностей, вірувань, знань, традицій, мистецтва, мови та усього того, що формує культуру певної спільноти. Нині повномасштабна російсько-українська війна активізувала увагу і ставлення людей та суспільства в цілому, до феноменів, які мають не тільки глибокі культурні традиції, а й досвід історичних трагічних подій нашої країни та остаточно нерозв'язаних зовнішніх і внутрішніх проблем. Усе це в купі стимулює актуалізацію величезного патріотичного потенціалу українців.

Соціально-політичний аспект патріотизму

Патріотизм як соціально-політичне явище, має притаманні природні витоки, власну внутрішню структуру, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним, а також класовим змістом. Прояв патріотизму у соціально-політичному контексті висвітлює його як новий аспект буття людини і суспільства в цілому. Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів батьківщини. У конкретно-історичному розгляді, з'явившись внаслідок розвитку людського суспільства, соціально-моральне, у своїй основі, патріотичне почуття набувається особистістю неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова.

Соціально-політичний аспект патріотизму. Прояв патріотизму у соціально-політичному контексті становить складну систему цінностей, що передусім традиційно виявляється у любові до батьківщини, відданості своєму народу та готовності діяти в інтересах країни, включаючи захист її суверенітету, незалежності та добробуту. Разом з тим, це глибоке емоційне переживання приналежності до країни, її культури, історії та традицій, *здатне мобілізувати особистість на спільні дії з іншими, а також мотивувати на соціально значущі вчинки.* Патріотизм як соціально-політичний феномен, становить не тільки комплекс почуттів, переконань і дій, що виражають любов до своєї Батьківщини, готовність захищати її за потребою, але й *готовність відстоювати її інтереси, а також розвивати її.* Це не лише емоційна

прихильність до своєї країни, але й усвідомлена відповідальність за її долю, її культуру, мову та народ. Патріотизм як соціально-політичне явище, окрім традиційних патріотичних якостей, має властиві саме йому такі аспекти прояву, як: *соціальний напрям*, який передбачає об'єднання людей на основі спільної любові до батьківщини, сприяння соціальній згуртованості взаємодопомога; *політичний напрям*, який становить вплив на політичні процеси в країні, мобілізацію людей на захист національних інтересів, визначення напрямків державної політики; *визначена національна ідентичність*, яка допомагає людям відчувати себе частиною певної нації, усвідомлювати свою приналежність до певної культури та історії. Найбільш значущим аспектом патріотизму як соціально-політичного феномену, вважається його здатність мобілізувати громадян на спільну працю та захист національних інтересів, формувати активні громадянські якості особистості. Саме тому, патріотизм як соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає не тільки почуття та емоційні стани, а й відповідальність за її долю та готовність служити її інтересам і, в разі потреби, самовіддано боронити здобутки свого народу. Патріотизм як соціально-політичний і моральний принцип в загальній формі виражає вище названі почуття та емоційні стани.

Висновок. Патріотизм як соціально-політичне явище, має притаманні природні витоки, власну внутрішню структуру, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом, і так само становить одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями розвитку відокремлених етносів.

Соціально-психологічний аспект патріотизму

Соціальна психологія як напрям психологічної науки, вивчає індивідуальні і надіндивідуальні (групові, колективні, масові) психічні явища, що зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їх взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової, міжгрупової та масової поведінки. Саме тому, патріотизм можна розглядати з позиції як індивідуального, так і надіндивідуального психічного явища та відповідно досліджувати його, як на рівні особистості, так і на рівні великих й малих груп.

Соціально-психологічний аспект патріотизму досліджується у галузі соціальної психології, яка вивчає його як складний феномен, який впливає на індивідуальне сприйняття, групову динаміку та суспільні процеси. Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів батьківщини. На їх думку, патріотичне почуття – соціально-моральне у своїй основі, з'явилося внаслідок розвитку людського суспільства у конкретно-історичному контексті. Воно набувається особистістю не через біологічну спадковість, а неодмінно під впливом соціального

середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова. Крім того, феномен патріотизму як в індивідуальному, особистому, так і в надіндивідуальному груповому, масовому проявах передбачає соціальні настановлення, й зокрема такі поширені у соціумі, як ціннісне ставлення до батьківщини. Соціальні психологи досліджують соціальне настановлення як ціннісно-ставленнєві механізми, які є регуляторами соціальної поведінки не тільки окремої людини, а й різних соціальних груп. Соціальне настановлення (воно ж атитюд), презентує ставлення людини до будь-якого об'єкту та являє собою трискладову структуру, що становить: когнітивну, афективну і поведінкову компоненти. Таким чином, емоційне, свідоме ставлення до батьківщини, як до особистої і соціальної цінності, готовність діяти заради її інтересів, передбачає актуалізацію соціального настановлення у вигляді патріотичних почуттів і переконань саме на практиці. Соціальна психологія вивчає патріотизм як масове явище, що виникає в буденній свідомості, передуючи своїй ідеологічній формі. Водночас, ідеологія патріотизму, її формування також є одним з основних елементів досліджень соціальної психології. Тому безперечно, патріотизм є предметом соціальної психології, яка досліджує, як індивіди сприймають, переживають та виражають свою приналежність до нації, держави чи народу, а також як ці процеси впливають на соціальні групи та суспільство в цілому. У контексті соціальної психології патріотизм формується у процесі соціалізації на трьох її рівнях, які охоплюють наступні фактори впливу на формування особистості: глобальні (макро), суспільно-групові (мезо) та безпосередні індивідуальні (мікро). До макрофакторів соціалізації належать: *країна, держава* (законодавство, політичний устрій, економічна система країни); *культура, етнос* (національні традиції, культурні особливості, мова); *суспільство* (соціальні норми, духовно-моральні цінності, ідеологія, що панують у суспільстві). До мезофакторів як середнього рівня соціалізації, який охоплює вплив суспільно-групових об'єднань та інститутів, належать: *громада* (місцевий соціум, сусідські взаємодії); *сім'я* (родинні зв'язки, сімейні цінності і традиції, виховання); *трудова* або *освітній* колектив (робоче/навчальне середовище, норми поведінки, стосунки з колегами або однокласниками-однокурсниками). До мікрофакторів як безпосереднього оточення особистості належать: її *індивідуальні особливості* (характер, здібності, особистий досвід); *агенти соціалізації, конкретні особи*, які впливають на індивіда (батьки, вчителі, друзі, керівництво); *сфери соціалізації* (навчальна, трудова діяльність, спілкування як основні сфери, де відбувається засвоєння соціальних норм). Це найнижчий і первинний рівень соціального впливу на індивіда, який включає безпосереднє оточення та індивідуальні особливості особистості, яка сприймає соціальний досвід. Соціальна психологія тісно пов'язана з темою патріотизму. Так, будучи явищем *буденної свідомості*, патріотизм часто виникає спонтанно, формуючись у повсякденному житті людей ще до того, як його формалізовано в ідеології. Разом з тим, питання патріотизму значною мірою пов'язане з його *ідеологічним* контекстом, який також залишається ключовим елементом соціальної психології. Крім того, соціальна психологія досліджує, як спільні

цінності, норми та переконання, що асоціюються з патріотизмом, формують колективну ідентичність та поведінку індивідів і груп. Також, патріотизм може слугувати потужним фактором соціальної інтеграції, а іноді навпаки. може призводити до конфліктів з іншими націями та групами, що є також предметом вивчення соціальної психології. Крім того, соціальна психологія аналізує масові форми прояву патріотизму, такі як національні свята, мітинги, сприйняття національних символів як відображення опору російській агресії (Слюсаревський, 2025), суспільну підтримку у часи війни чи суспільних криз. Таким чином, соціальна психологія вивчає патріотизм як складний соціально-психологічний феномен, що впливає на індивідуальне сприйняття, групову динаміку та суспільні процеси, проводить масові опитування на виявлення особливостей патріотизму учнівської та студентської молоді.

Висновок. Соціально-психологічна наука у контексті дослідження патріотизму, крім важливих теоретико-методологічних напрацювань, здійснює масові опитування різних соціальних груп суспільства, опрацьовує отримані дані та представляє результати досліджуваного явища й патріотичної налаштованості населення України й молоді зокрема, в науковій продукції.

Психологічний аспект патріотизму

Якщо соціальна психологія вивчає феномен патріотизму переважно як масове явище, то психологічні науки спрямовані на дослідження патріотизму як громадянського почуття, його ціннісного аспекту, реалізації через вчинок у контексті розвитку і виховання особистості. Зокрема, психологія досліджує такі психологічні особливості патріотизму особистості, як його емоційно-почуттєві, когнітивно-ментальні та дієво-поведінкові складові.

Психологічний аспект патріотизму. Психологія фокусується на індивідуальному вимірі патріотизму та розглядає його, як складний комплекс почуттів, цінностей та переконань, які реалізуються через дії та вчинки людини, спрямовані на розвиток батьківщини та її захист. У психології патріотизм передусім розглядається як складне громадянське почуття, що виражається в любові до Батьківщини, емоційній приналежності до народу, поваги до його культури, мови, історії та символів, а також готовності діяти задля захисту та розвитку своєї країни. Таке емоційно-ціннісне ставлення здатне мобілізувати особистість на діяльність в інтересах спільноти / країни, прагнення вчиняти дії заради її добробуту. Як предмет дослідження, патріотизм найчастіше розглядається в якості моральної цінності людини у розділі психології особистості, зокрема її соціалізації у підлітковому віці. Психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю батьківщини та її елементів. Патріотизм у психології також досліджується у процесуальному аспекті, як формування комплексу патріотичних почуттів, цінностей і поведінкових моделей, пов'язаних з

любов'ю до своєї батьківщини, народу, культури та історії. Тобто, психологи вивчають, як *формується* патріотичне ставлення до батьківщини, як патріотизм *впливає* на індивідуальну та колективну свідомість, як патріотизм *реалізується* в дії – проявляється у взаємодії людини з суспільством, особливо в умовах війни та боротьби за незалежність. Досліджуючи феномен патріотизму на рівні розвитку особистості, психологічна наука аналізує його емоційно-почуттєві, когнітивні, світоглядні, мотиваційно-дієві, поведінкові складові, а також здатність молодого покоління щодо реалізації патріотичних настановлень, практичних умінь, вчинків. Також, вчені психологи проводять масові опитування, що дозволяє бачити не тільки динаміку різних проявів патріотизму за регіональними, віковими, статевими ознаками, а й обґрунтовано розробляти науково-методичну продукцію, спрямовану на оптимізацію розвитку патріотичних якостей особистості й молоді зокрема.

Висновок. Психологія прогнозує часові трансформації феномену патріотизму, особливості його розвитку у дітей і молоді в нових історичних та цивілізаційних умовах. На підставі теоретичних та емпіричних досліджень, психологія та її галузі створюють теоретичну та актуальну науково-методичну базу передусім для освітян та людей залучених до національно-патріотичного виховання молоді в Україні.

Педагогічний аспект патріотизму

У порівнянні з науковими психологічними дослідженнями патріотизму, педагогічна галузь правомірно більше орієнтована на практику. Це стосується не тільки теоретичних педагогічних напрацювань та методичних, практичних розробок, спрямованих на виховання патріотизму в учнів, а й передусім на сам процес патріотичного виховання. Відповідно, виховна суть освіти презентує її, як більш занурену у практику виховання підростаючого молодого покоління й водночас підносить її роль саме у шляхетній місії патріотичного виховання молодого покоління та робить відповідальною за результат.

Педагогічний аспект патріотизму становить процес формування у людини любові до Батьківщини, її історії, культури та народу, усвідомлення зв'язку власної долі з долею країни та готовності служити їй і захищати її інтереси. Феномен патріотизму в педагогічному контексті передбачає розвиток національної свідомості, духовних цінностей та соціальної активності особистості, а його виховання вимагає цілісного підходу, що поєднує навчання, виховання та особистий приклад педагога. Основними аспектами патріотизму як педагогічного феномену є: *формування ціннісного ставлення до Батьківщини, народу, його історії, мови, традицій та культури; практична діяльність як дієвість патріотизму, яка спрямована на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів та участь у суспільному житті; особистісний розвиток* передбачає формування свідомого громадянина, який має високу

духовність, культуру, почуття обов'язку та готовність діяти на благо своєї країни. Принципами та методами реалізації патріотичного виховання є наступне: *обумовленість віком і суспільством* передбачає, що зміст і методи патріотичного виховання враховуватимуть вікові особливості учнів та сучасний розвиток суспільства; *інтеграція та координація* становить поєднання патріотичного виховання з іншими напрямками виховної роботи та має бути скоординованим із сім'єю, громадськістю; *роль педагога* як особистий приклад його любові до своєї справи, Батьківщини, є значущим прикладом, який надихає учнів на формування власних патріотичних почуттів; *опора на позитив*: передбачає таку педагогічну взаємодію, яка повинна спиратися на позитивні якості особистості та створювати комфортну і сприятливу психологічну атмосферу.

Висновок. Патріотизм як педагогічний феномен є складним процесом формування свідомого, активного та відповідального громадянина, який відчуває глибоку любов і зв'язок зі своєю Батьківщиною та готовий діяти на її благо.

Медіапсихологічний аспект патріотизму

Патріотизм як багатоаспектний феномен, що постійно еволюціонує, не є статичним – він розвивається та змінюється з плином часу, адаптуючись до нових історичних і цивілізаційних умов. Тому не є дивним, що в добу глобалізації планетарного масштабу і стрімкого розвитку медіа-інформаційних, цифрових технологій, патріотизм як багатогранне явище, також набув певних трансформацій. Ці зміни стосуються переважно особливостей прояву патріотизму цифрової доби та набуття деяких нових ознак, функцій, які вивчає така відносно нова наукова галузь, як медіапсихологія. У свою чергу, розвиває і втілює в практику новий прояв патріотизму також нова галузь освіти – медіаосвіта. Частка слова «медіа» у даному контексті означає техногенну – медіа-інформаційну і цифрову обумовленість функціонування патріотизму в іншій реальності.

Патріотизм як медіапсихологічний феномен становить новий вид прояву патріотизму саме у цифрову добу, коли багато видів людської діяльності й практик, активізувалися саме в штучній реальності «третього» світу. Такий патріотизм має оригінальну особливість: він актуалізується виключно у медіа-інформаційному, цифровому просторі. Ця нова форма прояву патріотизму в інформаційному кіберпросторі має два основні напрями: *патріотична активність, спрямована передусім на захист вітчизняного інформаційного простору від ворожої пропаганди, дезінформації, інформаційних маніпуляцій*, а також *патріотична активність, орієнтована на поширення вже існуючого в мережі проукраїнського контенту та/або створення нового патріотичного контенту*, як просування українських ідей, цінностей і сенсів.

Нині в наукових джерелах іноді зустрічаються такі терміни як «інформаційний патріотизм» та «цифровий патріотизм». Не зважаючи на те, що вони поки не є чітко визначеними і можуть мати іноді різні тлумачення в різних контекстах, їх можна використовувати для опису певних явищ, пов'язаних з патріотизмом у контексті інформаційного суспільства та цифрового простору. Так, наприклад, *інформаційний патріотизм* може стосуватися: використання інформації для захисту та просування інтересів своєї країни; формування інформаційної стійкості, що охоплює розвиток критичного мислення, медіаграмотності та здатності розпізнавати фейки та маніпуляції в інформаційному просторі; формуванні інформаційного середовища, як створення та поширення позитивного етичного патріотичного контенту, підтримку українських медіа та онлайн-платформ, а також протидію мові ворожнечі та розпалюванню ненависті. У свою чергу, *цифровий патріотизм* може стосуватися: використання цифрових технологій для підтримки та розвитку країни як розвиток цифрової економіки, впровадження інноваційних технологій, підтримку цифрових підприємців та ін.; захисту цифрових кордонів країни як кібербезпеку, захист критичної інфраструктури від кібератак, протидію кіберзлочинності; сприяння цифровому розвитку та інклюзії як забезпечення доступу до інтернету та цифрових технологій для всіх громадян, розвиток цифрових навичок та навчання цифрової грамотності. Патріотизм як медіапсихологічний феномен вивчає нова психологічна галузь – медіапсихологія. Медіапсихологія у широкому розумінні *досліджує* взаємовплив: «вплив медіа на людину» і « вплив людини на медіа». Завданнями медіапсихології у контексті патріотизму передусім є: захист інформаційного простору від ворожої пропаганди через активну протидію, знешкодження контенту; формування українських цінностей у форматі патріотичного контенту та його поширення; стимулювання патріотичної активності у форматі он-лайн ініціатив та проектів. Зокрема, дослідження у галузі медіапсихології, яка вивчає вплив медіа-інформаційного та кібер простору на людину й навпаки, висвітлюють корисну інформацію, а саме: психологічні зворотні реакції людини щодо сприйнятої інформації, ставлення до медіа, її патріотичне самовизначення та активність у соціальних мережах, етичність (або не етичність) у створенні цифрового контенту та ін. Такі наукові розвідки презентують не тільки цікаві дані про особливості патріотизму учнівської, студентської молоді, а й окреслюють ймовірні проблеми у вихованні патріотизму, надають можливість освітянам зорієнтуватися щодо подолання конкретних проблем педагогічного змісту. В умовах цифровізації суспільства, освіти та війни дослідження науковців-медіапсихологів спрямовані на визначення особливостей психологічних передумов, які забезпечують (або не забезпечують) розвиток морально-духовних цінностей і патріотизму зокрема, а також орієнтовані на виявлення потенціалу патріотизму, як його розвинених якостей. У свою чергу, розвиток патріотизму як медіапсихологічного феномену забезпечує нова освітня галузь – *медіаосвіта*, яка спрямована передусім на виховання загальної медіакультури особистості та розвиток її медіаграмотності. Медіаосвіта

розвиває медіаграмотність, яка дозволяє людині безпечно та ефективно взаємодіяти з медіа, критично оцінювати медійний контент та протидіяти пропаганді. Роль медіаосвіти у вихованні патріотизму є безперечною. Так, медіаосвіта формує критичне мислення: вчить аналізувати інформацію з різних джерел, розрізняти факти та маніпуляції, що є важливою якістю для формування свідомого патріотизму. У свою чергу, медіаграмотність як елемент медіаосвіти допомагає протидіяти дезінформації та пропаганді, які можуть підривати національну єдність та патріотичні настрої. Крім того, медіаосвіта надає інструменти для ефективного пошуку та аналізу інформації про історію, культуру, державні досягнення, що сприяє поглибленню знань та поваги до своєї країни. Також, медіаосвіта виховує медіакультуру особистості, як оптимальне споживання медіапродукції, навчає обирати якісний, правдивий контент, спрямований на утвердження національних цінностей та сприяння єдності. Таким чином, головною метою медіаосвіти є розвиток медіакомпетентності учнів, зокрема: формування системи знань щодо інформаційного суспільства, системи медіа; розвиток критичного мислення; розвиток здатності практично застосовувати знання та вміння взаємодіяти з контентом; стимуляція в учнів бажання створювати контент патріотичного змісту різноманітного формату; розвиток когнітивно-інструментальних умінь щодо створення медіапродукту й патріотичного змісту зокрема; стимулювання патріотичної медіатворчості тощо.

Висновок. Медіапсихологія досліджує патріотизм у контексті його актуалізації в медіа-інформаційному, кібер просторі, визначає його види і форми прояву, проводить масові опитування щодо виявлення його особливостей та загальних тенденцій, визначає проблемні моменти патріотичної активності у соцмережах тощо. Також, медіапсихологія визначає провідні, актуальні напрями розвитку патріотичної активності / поведінки в інтернет середовищі. Медіаосвіта відіграє ключову роль у вихованні патріотизму, формуючи критичне мислення, вміння аналізувати інформацію та здатність протистояти дезінформації. Ці уміння захищають людину від маніпуляцій та сприяють формуванню свідомого ставлення до своєї держави й тим самим, через осмислене сприйняття національних цінностей, зміцнюють патріотичні почуття.

Визначення різних проявів патріотизму

Громадянський патріотизм – любов до Батьківщини, яка поєднується із сумлінним ставленням передусім до своїх персональних конституційних, правових, професійних обов'язків (навчання), а також із суспільно корисною діяльністю через громадянську активність; реалізується в ментальних і практичних результатах, що в цілому мають сприяти розвиткові рідної країни; дієвий патріотизм, конструктивний.

Державний (офіційний) патріотизм – любов до своєї держави, країни, гордість за неї.

Державницький – ґрунтується на державній ідеології, лояльності до влади, підтримці будь-якої урядової політики і, отже, є дуже близьким до «імперського».

«**Диванний**» – перегукується з «експертним»; патріотизм пасивна форма інфантильного патріотизму, яка виражається переважно в емоційних реакціях